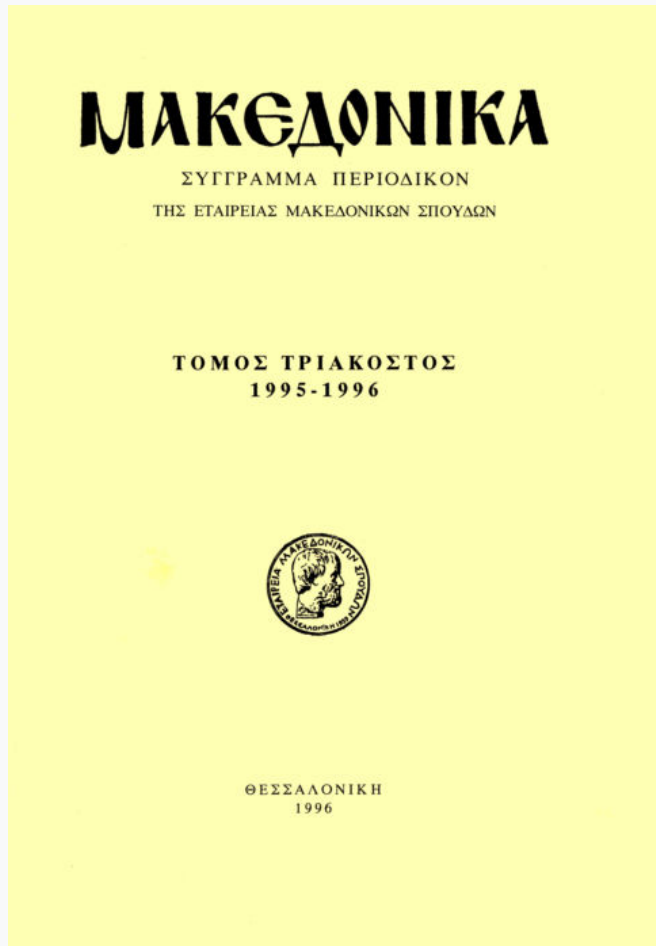

Μακεδονικά

Τόμ. 30, Αρ. 1 (1996)

Ελευθερία Ι. Νικολαΐδου, Η ρουμανική προπαγάνδα στο Βιλαέτι Ιωαννίνων και στα βλαχόφωνα χωριά της Πίνδου- τ. Α' (μέσα 19ου αι. - 1900)

Αντώνης Μιχ. Κολτσίδας

doi: [10.12681/makedonika.258](https://doi.org/10.12681/makedonika.258)

Copyright © 2014, Αντώνης Μιχ. Κολτσίδας

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κολτσίδας Α. Μ. (1996). Ελευθερία Ι. Νικολαΐδου, Η ρουμανική προπαγάνδα στο Βιλαέτι Ιωαννίνων και στα βλαχόφωνα χωριά της Πίνδου- τ. Α' (μέσα 19ου αι. - 1900). *Μακεδονικά*, 30(1), 359-363.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.258>

Στάνοφ Νικόλαος, Τζούροβιτς Γρηγόριος, Φερμανλής Νικόλαος, Στόϊκοβ Ιωάννης, Χατζή Χρήστος-Βούλγαρης (ως στρατιώτης του Χουρσίτ πασά κέρδισε την εύνοιά του— είχε στρατηγικές ικανότητες, που σύντομα τις διέθεσε υπέρ της Ελληνικής Επανάστασης συγκροτώντας σώμα που διακρίθηκε ήδη από τη μάχη των Δεβρενακίων και συγκρούστηκε με τον Ιμπραήμ).

Η δημιουργία αυτόνομων εθνικών κρατών και ο εθνικισμός αποτέλεσαν, κατά τη γνώμη του ιστορικού, τους κύριους λόγους διάλυσης της Παμβαλκανικής συνεργασίας την περίοδο της ελληνικής Επανάστασης, για να εμφανιστεί και πάλι το 1912 και να δώσει στο μέλλον, τα σύγχρονα χρόνια, την αφορμή για προβληματισμό, όπου το πνεύμα ενότητας και συνεργασίας είναι απαραίτητο για να επικρατήσει ειρήνη στην ευαίσθητη αυτή περιοχή.

Ο συγγραφέας, τέλος, περιλαμβάνει σε παράρτημα το ποίημα «Μαντατοφόρος της Ελευθερίας (Glasnik Slobode)», το οποίο ανήκει στον αξιόλογο επικό ποιητή της Σερβίας Βοϊσλάβ Ίλιτς και αναφέρεται στο Ρήγα Βελεστινλή. Δίνει επίσης την ελληνική παραλλαγή του ποιήματος με τίτλο «Άγγελος Ελευθερωτής» του Κώστα Πασαγιάννη, δικαστικού, γνωστού λογοτέχνη και δημοσιογράφου που γνώρισε από κοντά τους Σέρβους και έγραψε σερβικά τραγούδια.

Το βιβλίο του κ. Ι. Παπαδριανού αναδεικνύει, με τα πολλά στοιχεία που παραθέτει, το χαρακτήρα των σχέσεων Ελλάδος και Μαυροβουνίου κατά την κρίσιμη περίοδο του Αγώνα της ανεξαρτησίας, και αποτελεί χρήσιμο βοήθημα για την προσέγγιση των συναφών θεμάτων.

ΙΩΑΝΝΗΣ Θ. ΜΠΑΚΑΣ

Ελευθερία Ι. Νικολαΐδου, *Η ρουμανική προπαγάνδα στο βιλαέτι Ιωαννίνων και στα βλαχόφωνα χωριά της Πίνδου - τ. Α' (μέσα 19ου αι. - 1900)*, Ιωάννινα 1995, έκδοση Εταιρείας Ηπειρωτικών Μελετών, σσ. 452

Η συνθήκη του Passarowitz (1718) διευκόλυνε τις μετακινήσεις των υπηκόων των δυο μεγάλων αυτοκρατοριών της Τουρκίας και των Αψβούργων, με τα άρθρα της εκείνα τα οποία επέτρεπαν την ελεύθερη επικοινωνία ανθρώπων και αγαθών από την ποτάμια οδό του Δούναβη και την αβίαστη άσκηση του εμπορίου στην Ξηρά και τη θάλασσα. Με τη συνθήκη όμως αυτή οι Αυστριακοί προσάρτησαν το Βελιγράδι και το νότιο τμήμα του Σάβου και του Δούναβη, με αποτέλεσμα να προκύψει το νέο πρόσωπο της αυστριακής αυτοκρατορίας, το οποίο οδήγησε σε νέες πολιτικές και κυρίως οικονομικές εξελίξεις.

Με την ελευθερία λοιπόν της προσωπικής διακίνησης και την αλλαγή των συσχετισμών και των ισορροπιών δημιουργήθηκε μια νέα δυναμική στον άνω βαλκανικό χώρο, η οποία οδήγησε —μετά τον Κριμαϊκό πόλεμο (1853-1856) και τις μεταρρυθμίσεις (Τανζιμάτ)— σε μια νέα ιστορική περίοδο. Αυτή προέκυψε κυρίως από την πίεση της τουρκικής ηγεμονίας για να παραχωρήσει κάποιες ελευθερίες, σε αντίβαρο του αυστριακού επεκτατισμού.

Μέσα στο πλαίσιο λοιπόν αυτό, το οποίο χρονικά έφτανε μέχρι το συνέδριο του Βερολίνου (1878), άρχισαν να εμφανίζονται οι πρώτες εθνικές διεργασίες και να καλλιεργείται η αφυπνιστική πνοή των εθνικών συνειδήσεων των υποδούλων λαών του

βαλκανικού χώρου. Στη γενικότερη προσπάθεια των εθνικών κινημάτων των βαλκανικών χωρών εντάσσεται και η ρουμανική προπαγάνδα, μόνο που αυτή αποτελεί ένα παράδοξο ιστορικό φαινόμενο, αφού ο πληθυσμός, τον οποίο προσαπαθούσε να «αφρυνίσει», βρισκόταν μακριά από το εθνολογικό και εθνικό της κέντρο και δεν υπήρχε καμιά περίπτωση να ενσωματωθεί στο ρουμανικό κράτος.

Η Ρουμανία λοιπόν πλησίασε τους Κουτσοβλάχους από τη στιγμή που έχασε τη Βεσσαραβία, η οποία προσαρτήθηκε στη Ρωσία, και άρχισαν να πληθαίνουν οι ομογενείς της που απομακρύνονταν από τον εθνικό της κορμό. Αυτή η κατάσταση ενισχύονταν βέβαια και από το γεγονός ότι εκατομμύρια Ρουμάνοι βρισκόταν αλύτρωτοι και στις αυστρουγγρικές επαρχίες της Τρανσυλβανίας, του Βανάτου και της Βουκοβίνας. Έτσι εναγόνια έφαχνε άλλου το «ιστορικό της πρόσωπο» και όταν «ανακάλυψε» τη γλωσσική συγγένεια της ρουμανικής γλώσσας με το κουτσοβλαχικό ιδίωμα, έστρεψε εκεί όλη την προπαγανδιστική της δράση.

Τα γεγονότα που σχετίζονται με τη ρουμανική —πολιτική, εκπαιδευτική και εκκλησιαστική— προπαγανδιστική κίνηση, μέσα στους κόλπους του κουτσοβλαχικού πληθυσμού του ευρύτερου βορειοελλαδικού χώρου (Ηπειρος, Μακεδονία, Θεσσαλία), έχουν κατά καιρούς καταγραφεί και ερμηνευτεί. Ήδη από το 1905 ο Αντώνιος Σπηλιωτόπουλος («Οι Βλάχοφωνοι Έλληνες και η ρουμανική προπαγάνδα», Αθήνα 1905 - Spiliotopoulos Antoine Th., «Les Vlachophones Grecs et la propagande roumaine», Athènes 1910) αναφέρθηκε στο σχετικό προπαγανδισμό. Ακολούθησε στα 1935 ο Νικόλαος Β. Βλάχος («Το Μακεδονικόν ως φάσις του Ανατολικού Ζητήματος 1878-1908») και βέβαια στα 1948 ο Ευάγγελος Αβέρωφ-Τσοίτσας με το βασικό πλέον έργο του «Η πολιτική πλευρά του Κουτσοβλαχικού Ζητήματος», για να περιοριστούμε μόνο στα γνωστά βασικά έργα.

Όμως παρόλες τις επισημάνσεις, διαπιστώσεις και αναλύσεις, οι οποίες ακολούθησαν μέχρι τις μέρες μας, ο ρουμανικός προπαγανδισμός δεν παρουσιάστηκε ενιαία και οργανωμένα σε ένα βασικό έργο, το οποίο να το διερευνά ιστορικά και μέσα από τη σχετική βιβλιογραφική και αρχαιολογική του αναφορά. Αυτό λοιπόν το κενό ήρθε να καλύψει το νέο έργο της Ελευθερίας Ι. Νικολαΐδου «Η ρουμανική προπαγάνδα στο βιλαέτι των Ιωαννίνων και στα βλαχόφωνα χωριά της Πίνδου - τ. Α' (μέσα 19ου αι.-1900)», το οποίο εκδόθηκε στα Ιωάννινα το 1995, μέσα στα πλαίσια των εκδόσεων της Εταιρείας Ηπειρωτικών Μελετών.

Βέβαια είναι γνωστό πως ο ρουμανικός προπαγανδισμός παρουσίασε έντονη δραστηριότητα και στα βλαχόφωνα χωριά της Πελαγονίας, της Δυτικής και Κεντρικής Μακεδονίας και της Θεσσαλίας, δραστηριότητα η οποία δεν περιλαμβάνεται στο βιβλίο της Ελευθερίας Νικολαΐδου. Η έρευνά της αναφέρεται συγκεκριμένα στο βιλαέτι των Ιωαννίνων και στο ορεινό συγκρότημα της Πίνδου, σε τμήματα δηλαδή όπου κατεξοχή και δραστήρια ασκήθηκε ο ρουμανισμός. Η αναλυτική της ερμηνεία με την πλούσια βιβλιογραφική και αρχαιολογική ενημέρωση καθιστά το έργο αυτό χρήσιμο, αναγκαίο και βασικό για την ιστοριογραφία του ηπειρωτικού χώρου.

Η συγγραφέας μας έχει δώσει επιτυχημένα δείγματα γραφής με την εξίσου βασική της μελέτη «Ξένες προπαγάνδες και εθνική αλβανική κίνηση στις μητροπολιτικές επαρχίες Δυρραχίου και Βελεγράδων κατά τα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ού αιώνα» (Ιωάννινα 1978 - ΕΗΜ), όπου γίνεται διεξοδική αναφορά και στη ρουμανική προπαγάνδα. Στο νέο της βιβλίο όμως συστηματοποιείται η όλη έρευνα γύρω από τη ρουμανική προπαγάνδα και παρουσιάζεται μέσα σε τοπικές και χρονικές ενότητες: μέθοδος τελικά, η οποία συγκεκριμενοποιεί τη ρουμανική κίνηση και αναδει-

κνύει ορθότερα το όλο πρόβλημα.

Μέσα από τις σελίδες του βιβλίου διαφαίνεται καθαρά ότι αρχικά το έναυσμα και το κίνητρο του προσπλητισμού των Κουτσοβλάχων δεν ξεκίνησε από την πίστη και την πεποίθηση μιας ιμπεριαλιστικής ρουμανικής εθνικής ιδέας με τη συνένωση των βλαχόφωνων πληθυσμών σε αυτοτελείς πατριδικές. Ξεκίνησε κυρίως από την απέλπιδα προσπάθεια των Ρουμάνων να αποκτήσουν λόγο και δικαίωμα πάνω στον κουτσοβλαχικό πληθυσμό, ώστε να τον χρησιμοποιήσουν ως «ενέχυρο», το οποίο, στην κατάλληλη διπλωματική συγκυρία, θα παραχωρούνταν στη Βουλγαρία για να επιτύχουν την καλύτερη διαρρύθμιση των συνόρων τους στη Δοβρουσά. Στη συνέχεια βέβαια το όλο θέμα ξέφυγε από τις αρχικές του στοχεύσεις και η Ρουμανία εγκλωβίστηκε σε έναν πολύχρονο και πολυδάπανο προπαγανδισμό χωρίς αποτελέσματα και προοπτικές· στοιχεία που φανερώνονται ανάγλυφα στις σελίδες της μελέτης.

Το βιβλίο της Ελευθερίας Ι. Νικολαΐδου —ένας εντυπωσιακός τόμος 452 σελίδων— αρχίζει με προλεγόμενα και εισαγωγή, αναλύει διεξοδικά το όλο θέμα σε πέντε εκτενή κεφάλαια με πλούσιες υποσημειώσεις και κλείνει με τις διαπιστώσεις και τα συμπεράσματα, τις βραχυγραφίες, τη βιβλιογραφία, το ευρετήριο, το Summary και τους σχετικούς χάρτες· στοιχεία και αναφορές, τα οποία επικυρώνουν πλήρως τον αισθηρά επιστημονικό του χαρακτήρα.

Συγκεκριμένα στα Προλεγόμενά της η συγγραφέας αναφέρεται γενικά στην «ιστορία» του Κουτσοβλαχικού Ζητήματος και τις γενικότερες επιπτώσεις του στους βλαχόφωνους πληθυσμούς, από τη δημιουργία του ζητήματος μέχρι σήμερα. Εκθέτει ακόμα τους λόγους για τους οποίους δεν ασχολείται διεξοδικά και στο σύνολό του με το Κουτσοβλαχικό Ζήτημα, αλλά περιορίζεται μόνο στο βιλαέτι των Ιωαννίνων και σε τμήμα της περιοχής της Πίνδου. Στη συνέχεια οριοθετεί τη θεματολογία και τις περιόδους έρευνας της εργασίας της, καθορίζει την αντίστοιχη θεματολογία των άλλων περιόδων που θα δημοσιευθούν σε άλλες εργασίες της, αναφέρεται στους λόγους για τους οποίους ο πρώτος τόμος περιλαμβάνει τα έτη 1850-1900, σημειώνει τα Αρχειά από τα οποία χρησιμοποίησε ανέκδοτες πηγές και τελειώνει με μια σύντομη περιήληψη των περιεχομένων κεφαλαίων της μελέτης.

Στην Εισαγωγή αναφέρονται συνοπτικά οι κυριότερες απόψεις για την εθνική ταυτότητα των Κουτσοβλάχων, τον πληθυσμό και τη γεωγραφική κατανομή των οικισμών τους (α. Η καταγωγή, β. Ο πληθυσμός, γ. Οι Κουτσόβλαχοι του βιλαετίου Ιωαννίνων και της Πίνδου, δ. Η γεωγραφική κατανομή του κουτσοβλαχικού πληθυσμού).

Στο Πρώτο Κεφάλαιο γίνεται αναφορά στη γένεση και εξέλιξη του Κουτσοβλαχικού Ζητήματος ως τα μέσα του 19ου αιώνα και παρουσιάζονται οι προπαγανδιστικές δραστηριότητες της ρουμανικής κίνησης μέχρι το ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1878 (α. Οι πρόδρομοι του Κουτσοβλαχικού ζητήματος, β. Οι θεμελιωτές της προπαγάνδας, γ. Οι «απόστολοι» - Ο Αβέρκιος, δ. Ο Απόστολος Μαργαρίτης, ε. Ανοδική πορεία της προπαγάνδας).

Στο Δεύτερο Κεφάλαιο αναφέρονται τα γεγονότα που συνδέονται με την κρίσιμη περίοδο του ρωσοτουρκικού πολέμου. Εξετάζονται οι επιπτώσεις του στην ανάπτυξη της ρουμανικής προπαγάνδας και οι ενέργειές της για τη ματαίωση της προσώφησης της Θεσσαλίας και τμήματος της Ηλείου στην Ελλάδα, σύμφωνα με τις αποφάσεις του συνεδρίου του Βερολίνου (α. Οι επιπτώσεις του πολέμου, β. Οι δραστηριότητες του Μαργαρίτη - Αντιδράσεις, γ. Προς ίδρυση σχολείων, δ. Οι προθέσεις της προ-

παγάνδας και της ρουμανικής κυβέρνησης, ε. Η αυστριακή πολιτική, στ. Συνεργασία Υψηλής Πύλης και προπαγάνδας, ζ. Ληστροική και εθνική δραστηριότητα συμμοριών - Διασυνδέσεις με την προπαγάνδα, η. Η στάση της προπαγάνδας στην προσάρτηση της Ηπείρου-Θεσσαλίας στην Ελλάδα, θ. Προσηλυτιστικές δραστηριότητες στη Μακεδονία - Το Πατριαρχείο, ι. Ενίσχυση της προπαγάνδας στην Πίνδο - Απόπειρα για σύνδεση των Κουτσοβλάχων με το Βατικανό).

Στο Τρίτο Κεφάλαιο καλύπτεται η περίοδος από την προσάρτηση της Θεσσαλίας (1881) ως τις αρχές της τελευταίας δεκαετίας του 19ου αιώνα. Η δεκαετία αυτή είναι μεστή από παντοειδείς δραστηριότητες, οι οποίες δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για την ανοδική πορεία της προπαγάνδας (α. Σταθεροποίηση επιτυχιών - Προσπάθεια για εξάπλωση της ονίας στην Πίνδο, β. Τα προπαγανδιστικά κέντρα του Βουκουρεστίου, γ. Ίδρυση σχολείων (Γιάννινα, Μέτσοβο, Βοβούσα, Μπριάζα), δ. Αλβανορουμανική συνεργασία - Δημοσιογραφική εκστρατεία, ε. Η ελληνική απάντηση - Το προξενείο Ελασσόνας, στ. Επεισόδια στα χωριά της Πίνδου - Διαπιστώσεις Έλληνα προξένου, ζ. Μέτρα της ελληνικής κυβέρνησης - Νέος τρόπος πολιτικής των ρουμανιζόντων, η. Τα ρουμανικά σχολεία των Ιωαννίνων - Δυσχέρειες στη συνεργασία μητροπολιτών και προξένων, θ. Ευμενείς συνθήκες για την προπαγάνδα - Ο διωγμός του Κώστα Κρυστάλλη, ι. Σκευωρίες - Τα σχολεία της Πίνδου, ια. Μετανάστευση βλαχοφώνων της Πίνδου - Σχολεία στο βιλαέτι Ιωαννίνων).

Στο Τέταρτο Κεφάλαιο επεκτείνεται η πενταετία 1890-1895 με τα σοβαρά γεγονότα ανάμεσα στους ρουμανιζόντες και στους βλαχοφώνους που παρέμεναν πιστοί στην ελληνική ιδέα. Αποκορύφωμα η δολοφονική απόπειρα εναντίον του μητροπολίτη Γρεβενών Κλήμη. Η επιτυχία της προπαγάνδας στο διάστημα αυτό είναι συναρτημένη με την πολυπλευρή υποστήριξη της τουρκικής κυβέρνησης και των ξένων δυνάμεων και με την προσπάθειά της να αποκτήσει εθνική υπόσταση ιδρύοντας κουτσοβλαχική αρχιεπισκοπή (α. Υποκίνηση του φανατισμού από το ρουμανικό τύπο, β. Αντιφατικές εκτιμήσεις ελληνικών προξενείων, γ. Δυσχέρειες στο έργο των Ελλήνων δασκάλων, δ. Διαμάχη προξενείου και μητροπολίτη Ελασσόνας, ε. Διώξεις Ελλήνων δασκάλων - Αυστριακή ανάμειξη, στ. Άστοχες προτάσεις για τα ελληνικά σχολεία, ζ. Ο Gustav Weigand - Προδρόμος της προπαγάνδας, η. Οι ελληνικές ανησυχίες - Περίεργες προτάσεις, θ. Τα ελληνικά και ρουμανικά σχολεία της Πίνδου, ι. Προσπάθεια για την ίδρυση ρουμανικής επισκοπής, ια. Συρροή επεισοδίων στις βλαχοφώνες κοινότητες, ιβ. Απόπειρα κατά του Γρεβενών Κλήμη - Συνέχιση διώξεων, ιγ. Ο Ιωαννίνων Γρηγόριος και η εναντίον του σκευωρία, ιδ. Τα ρουμανικά σχολεία στο βιλαέτι Ιωαννίνων - Οι επιχορηγήσεις της Επιτροπής προς ενίσχυση (1891-1892), ιε. Πτυμωμή για την ίδρυση ρουμανικών επισκοπών, ιστ. Η στάση της Τουρκίας - Συνεργασία προπαγάνδας και Βουλγάρων, ιζ. Ρωσική αντίδραση, ιη. Εκδίωξη των ελληνοδοσκόλων από τα χωριά της Πίνδου, ιθ. Η κατάσταση το 1892, κ. Εκμετάλλευση ευκαιριών - Έντονη κριτική για τον Μαργαρίτη, κα. Ευθύνες της ελληνικής κυβέρνησης, κβ. Η προπαγάνδα στο βιλαέτι Ιωαννίνων και την Πίνδο το 1893, κγ. Ένταση της πολεμικής κατά του Μαργαρίτη, κδ. Ζυμώσεις για την εκλογή Ρουμάνου επισκόπου, κε. Η κατάσταση στο βιλαέτι το 1894, κστ. Προβλήματα στην Πίνδο, κζ. Προς ανατροπή του Μαργαρίτη).

Στο Πέμπτο Κεφάλαιο, 1895-1900, περιλαμβάνεται η όξυνση των εσωτερικών αντιθέσεων της προπαγάνδας και επεκτείνεται στις επιπτώσεις που είχε στις δραστηριότητές της. Περιλαμβάνονται ακόμα οι προσπάθειες που έγιναν για την αναγνώριση ρουμανικής επισκοπής και οι αντιδράσεις του βλαχοφώνου στοιχείου σε όλους τους

τομείς των προπαγανδιστικών δραστηριοτήτων. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με το τέλος του 19ου αιώνα, ο οποίος συμπίπτει και με την έναρξη της κάμψης αυτών των δραστηριοτήτων (α. Αντικατάσταση των «σχολείων του Μαργαρίτη» με τα «προξενικά», β. Η εκπαιδευτική κατάσταση στο βιλαέτι Ιωαννίνων, γ. Υποχώρηση της προπαγάνδας στην Πίνδο, δ. Ανακήρυξη του Ανθίμου Γκέτση ως Εξάρχου, ε. Επικράτηση του Μαργαρίτη - Εμφάνιση ανταρτικών σωμάτων, στ. Η ιταλική υποστήριξη - Τα γεγονότα του 1896, ζ. Ανεπιτυχής εκμετάλλευση της ήττας του 1897, η. Η ρωσική συμπαράσταση, θ. Τα ελληνικά σχολεία, ι. Ζυμώσεις για ελληνορουμανική συνεννόηση, ια. Απόπειρες για εξουδετέρωση του ελληνικού στοιχείου των παραμεθορίων περιοχών, ιβ. Τα γεγονότα του 1898, ιγ. Διερεύνηση των προθέσεων της κυβέρνησης Sturdza, ιδ. Η πολιτική της κυβέρνησης των συντηρητικών, ιε. Τα ρουμανικά σχολεία στο βιλαέτι Ιωαννίνων και η κατάσταση στην Πίνδο το 1899).

Τέλος, στις διαπιστώσεις και στα συμπεράσματα συνοψίζονται τα επιτεύγματα της ρουμανικής προπαγάνδας στο τελευταίο μισό του 19ου αιώνα, καθώς επίσης και η αντίδραση των παραγόντων, οι οποίοι οδήγησαν στην εξουδετέρωσή της. Και το βιβλίο κλείνει με τις σελίδες 409-452, όπου περιέχεται η εκτενής βιβλιογραφία (I. Πηγές - Ανέκδοτες: I. Ιστορικών Αρχείων Υπουργείου Εξωτερικού της Ελλάδος - Α' Αρχείο, Β' Αρχείο, Γ' Κεντρική Υπηρεσία (ΚΥ-ΑΑΚ), II. Archive du Ministère des Affaires Etrangères, III. Haus - Hof - und Staatsarchiv, Politisches Archiv, IV. Αρχείο Οικουμενικού Πατριάρχου, Κώδικες Πατριαρχικής Αλληλογραφίας, V. Αρχείο Μητροπόλεως Ιωαννίνων, II. Γενικά βοηθήματα —όπου όμως παραλείπονται μερικά εξειδικευμένα έργα), το αναλυτικό Ευρετήριο ονομάτων και όρων, το κατατοπιστικό Summary και τέσσερις —σχετικοί με τη χωροθεσία των βλαχόφωνων οικισμών— χάρτες και σχεδιαγράμματα.

Παρουσιάζοντας τελικά το βιβλίο της Ελευθερίας Ι. Νικολαΐδου, παρατηρούμε ότι αυτό κινήθηκε μέσα στα πλαίσια μιας γερής ιστορικής εκμηρίωσης και τονίζουμε τη χρησιμότητά του ως προς της συνολική ερμηνεία της ρουμανικής προπαγάνδας κατά τη διάρκεια του δεύτερου μισού του 19ου αιώνα. Οπωσδήποτε η συνέχιση της σχετικής εργασίας από τη συγγραφέα και για τη διάρκεια του αιώνα μας (και μέχρι το 1940), καθώς επίσης και η αντίστοιχη συνολική καταγραφή της ρουμανικής προπαγάνδας στον ευρύτερο μακεδονικό χώρο θα προσθέσουν πολλά στην ερμηνεία του φαινομένου και θα συνθέσουν ευκρινέστερα το ύψος και το σθένος της εθνικής αντίστασης των Κουτσοβλάχων μας.

ΑΝΤΩΝΗΣ ΜΙΧ. ΚΟΛΤΣΙΔΑΣ

Αθανάσιος Ε. Καραθανάσης, *Θεσσαλονίκη και Μακεδονικά*, Θεσσαλονίκη 1996, έκδοση «Αδελφών Κυριακίδη», σσ. 452

Ο Αθανάσιος Ε. Καραθανάσης, καθηγητής της Ιστορίας του Ελληνισμού στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, είναι γνωστός ερευνητής και πνευματικός άνθρωπος στο πανεπιστημιακό και κοινωνικό χώρο της Θεσσαλονίκης. Το έργο του αναφέρεται κατά κύριο λόγο στον Ελληνισμό του ευρύτερου μακεδονικού και θρακικού χώρου και καλύπτει με ακρίβεια, σαφήνεια και επιστημονική πληρότητα την ιστορική του διαδρομή στη διάρκεια κυρίως των τριών τελευταίων αιώνων.